

**Мамедова Валентина Миколаївна,**

*директор наукової бібліотеки*

*Київського національного університету культури і мистецтв*

*orcid.org/0000-0001-7137-0146*

*valentain1701@gmail.com*

## **МІЖНАРОДНА КУЛЬТУРНА РЕЛОКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК**

У статті досліджено проблематику міжнародної культурної релокації як чинника формування інноваційних культурних практик на прикладі діяльності представників української культури і мистецтв після початку відкритої фази російсько-української війни (з 24 лютого 2022 р.). З'ясовано, що міжнародна культурна релокація посприяла виникненню нових форм і форматів культурних практик; активізації творчої інтеркультурної колаборації з митцями країн проживання та заснування українцями нових творчих об'єднань. Виявлено, що інноваційні культурні практики, спричинені міжнародною культурною релокацією, що зумовлена початком активної фази російсько-української війни, безпосередньо пов'язані з цифровізацією галузі культури і мистецтва. У випадку діяльності творчих колективів мова йде про посилення комунікації засобами соціальних мереж та розширення послуг, що пропонуються на офіційних сайтах (зокрема надання доступу до онлайн-перегляду вистав та ін.). Зірки шоу-бізнесу та представники творчої інтелігенції в умовах міжнародної релокації окрім традиційних, пропонують і нові формати культурного продукту, опосередковані соціальними медіа. Основним наративом культурних практик є російсько-українська війна, героїчна відсіч ворогу з боку українського народу, єднання українців заради збереження соборності України, важливість зупинити агресора за сприянням і підтримки світового співтовариства та ін. Констатовано, що діяльність українців в умовах міжнародної культурної релокації є важливим засобом привернення уваги світової спільноти до війни в Україні, свідченням єдності українського народу та чинником посилення національної ідентичності. Акцентовано, що кожен культурний продукт, практика та послуга тією чи іншою мірою є рецепцією на події, що відбуваються на території українських земель внаслідок дій країни-агресора.

**Ключові слова:** міжнародна культурна релокація, культурні практики, російсько-українська війна, творча колаборація, інноваційні форми, соціальні медіа.

**Mamedova Valentyna,**

*Director of the Scientific Library*

*Kyiv National University of Culture and Arts*

*orcid.org/0000-0001-7137-0146*

*valentain1701@gmail.com*

## **INTERNATIONAL CULTURAL RELOCATION AS A FACTOR IN FORMING INNOVATIVE CULTURAL PRACTICES**

The article examines the issue of international cultural relocation as a factor in the formation of innovative cultural practices using the example of the activities of representatives of Ukrainian culture and arts after the beginning of the open phase of the Russian-Ukrainian war (from February 24, 2022). It was found that international cultural relocation contributed to the emergence of new forms and formats of cultural practices; the intensification of creative intercultural collaboration with artists from countries of residence and the establishment of new creative associations by Ukrainians. It was found that innovative cultural practices caused by international cultural relocation, which is due to the beginning of the active phase of the Russian-Ukrainian war, are directly related to the digitalization of the culture and art industry. In the case of the activities of creative collectives, this involves strengthening communication through social networks and expanding the services offered on official websites (including providing access to online viewing of performances, etc.). Show business stars and representatives of the creative intelligentsia in conditions of international relocation, in addition to traditional ones, also offer new formats of cultural products mediated by social media. The main narrative of cultural practices is the Russian-Ukrainian war, the heroic rebuff

of the enemy by the Ukrainian people, the unity of Ukrainians for the sake of preserving the unity of Ukraine, the importance of stopping the aggressor with the assistance and support of the world community, etc. It is stated that the activities of Ukrainians in the context of international cultural relocation are an important means of drawing the attention of the world community to the war in Ukraine, evidence of the unity of the Ukrainian people and a factor in strengthening national identity. It is emphasized that every cultural product, practice and service is, to one degree or another, a reception of events taking place on the territory of Ukrainian lands as a result of the actions of the aggressor country.

**Key words:** international cultural relocation, cultural practices, Russian-Ukrainian war, creative collaboration, innovative forms, social media.

**Вступ.** В умовах російсько-української війни вітчизняна галузь культури і мистецтв опинилася в безпрецедентних умовах діяльності, оскільки багато її представників, у багатьох випадках цілими колективами, змушені були переміститися в інші регіони України, подалі від лінії фронту, або ж взагалі продовжити діяльність в інших країнах. У свою чергу це зумовило необхідність налагодження комунікації зі споживачами культурної продукції та послуг, розробку нових форматів та шляхів репрезентацій, а головне – оновлення змісту і тематики. Актуальність дослідження зумовлена важливістю теоретизації запропонованих українськими митцями і діячами культури креативних практик в умовах міжнародної релокації.

**Аналіз попередніх досліджень.** Українськими культурологами присвячено значний масив досліджень та публікацій, в яких так чи інакше розглядаються окремі аспекти проблематики діяльності закладів культури і мистецтва України та окремих представників творчих професій в умовах воєнного стану. Серед інших наведемо статті Р. Безуглої (2022), С. Манько (2022), М. Жигайло та М. Александрової (2024), В. Меліхова (2024) та ін. Проєкту діяльність в українській культурі як формі транслявання цінностей сталого розвитку досліджує О. Комарніцька в дисертаційній роботі (2024). Спробу розглянути особливості мистецьких практик та визначити їх потенціал в умовах війни в контексті сучасного українського культурного простору здійснює А. Тормахова в публікації «Мистецькі практики під час війни: український вимір» (2022). Процес формування діяльності шоу-бізнесу в умовах російсько-української війни в контексті професійної трансформації діячів шоу-бізнесу, обумовлені факторами військового сьогодення, а також визначенню нових форматів та стилістичних рішень мистецьких проєктів присвячено статтю О. Пахарчука «Вектори розвитку

вітчизняного шоу-бізнесу в умовах воєнного стану» (2023) та ін. Проте питання міжкультурної культурної релокації, зокрема в контексті особливостей культурних практик у них не піднімається.

**Мета статі** – виявити особливості культурних практик крізь призму проблематики міжнародної культурної релокації в умовах російсько-української війни.

**Виклад основного матеріалу.** Формування сучасного розуміння явища релокації (від англ. «relocation» – в буквальному перекладі «переміщення», або процес розміщення на новому місці) розуміється як «переміщення людини, громади, працівника та підприємства» (Запужляк, Красняк, 2022, с. 261), що так чи інакше проявлялося протягом всього історичного розвитку людства припадає на минуле століття. Протягом останніх десятиліть релокація активно практикується в західній культурі, внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та глобалізаційних тенденцій, набуваючи нових форм і поширюючись на різноманітні галузі життєдіяльності, зокрема в культурі. Дослідники розглядають культурну релокацію як «переміщення підприємств, установ, організацій, творчих колективів, окремих митців та культурних діячів з метою розширення культурно-мистецької діяльності, збереження та відтворення культурних цінностей (матеріальних та духовних)» (Задворний, 2022, с. 154).

Розрізняють внутрішню та міжнародну культурну релокацію, відповідно до типу стратегії переміщення операцій, співробітників та матеріально-технічних ресурсів закладів культури і мистецтва, творчих колективів, окремих митців та діячів культури. У свою чергу кожна з них класифікується на види з урахуванням мотивації, зокрема дослідники розрізняють стратегічну, оперативну та фінансову релокацію (Булкот, Петрієв, 2024). Екстраполюючи

теоретичні розробки з питань релокації на міжнародну культурну релокацію, можна охарактеризувати їх таким чином:

- переміщення творчих колективів або окремих творчих/культурних діячів з метою реалізації довгострокових цілей (наприклад, доступ до нових ринків реалізації культурного продукту) – стратегічна релокація;

- швидке переміщення творчих колективів або окремих творчих/культурних діячів у зв'язку з форс-мажорними обставинами, зумовленими впливом зовнішніх факторів (оперативна релокація);

- переміщення творчих колективів або окремих творчих/культурних діячів з метою отримання прибутку від реалізації культурного продукту.

У рамках статті міжнародна культурна релокація розглядається як вимушене переміщення/переселення колективів і окремих представників культурних та креативних індустрій за межі території України, з міркувань безпеки та з метою забезпечення можливості збереження і відтворення матеріальних та духовних культурних цінностей, створення, поширення та популяризації сучасного українського культурного продукту/послуги і належить до типу оперативної релокації.

Дослідники акцентую увагу на тому, що у прикладній культурології культура все частіше розглядається як практики – форми людської взаємодії, які встановлюються та дозволяють зберігати виробництво та передавати культурні характеристики суспільства. Культурні практики відображають основну систему цінностей, структурують фундаментальні сфери повсякденного життя, які визнаються всіма членами даного суспільства, і є вирішальними для формування індивідуальної та групової ідентичності. Культурні практики охоплюють процеси, пов'язані зі створенням і реалізацією різноманітних культурних феноменів, форм і текстів – від творів мистецтва та об'єктів культурної спадщини до фестивалів і креативних кластерів (Nastoiashcha, Marutian, Sobolevska, 2024, p. 490).

Міжнародна (закордонна) культурна релокація творчих колективів та окремих творчих/культурних діячів передбачає врахування суттєвих потреб у вивченні культурних звичаїв, що можуть вплинути на особливості творчої діяльності та культурних практик.

Варто зазначити, що у лютому 2022 р. на території європейських країн відбулися мистецькі акції проти нападу на Україну за участю вітчизняних музикантів, співаків, акторів, художників, письменників та громадських діячів. Зокрема 13 лютого 2022 р у Кельні (Німеччина) українською співачкою М. Садовською було організовано акцію «Make Art not War», що відбулася в гібридному форматі: локацією проведення акції стало приміщення одного з міських театрів, на сцені якого було встановлено величезний монітор – онлайн та у форматі відеозвернення до події приєдналися Ю. Андрухович, С. Жадан, Л. Якимчук, Б. Херсонський, а також українські та європейські актори, художники, журналісти (Журавльова, Вінкельман, 2022).

Перші місяці з моменту повномасштабного воєнного вторгнення росіян позначилися активізацією мистецьких акцій на підтримку України в багатьох країнах світу. Так, наприклад, у червні 2022 р. у Нью-Йорку за сприяння волонтерської організації Revived Soldiers Ukraine та фонду Heart&Valor відбувся благодійний концерт, в якому взяли участь провідні співаки і музиканти Метрополітен опери, солісти балету Моріса Бежара, а також балетних труп Атланти, Нью-Йорка і Філадельфії, популярні українські співачки Міка Ньютон та Alyosha. Між виступами артистів на цифрових екранах демонструвалися відеозаписи зірок світового шоу-бізнесу зі словами на підтримку українців (На Таймс-Сквер у Нью-Йорку відбувся концерт на підтримку України, 2022). Онлайн-трансляція концерт на YouTube каналі надала можливість проведення збору коштів для побудови реабілітаційного центру для постраждалих під час війни у Львові в масштабах всієї інтернет-спільноти.

Масштабний проєкт «Українська Весна», що проходив у Франції з вересня 2022 р. до лютого 2023 р. за підтримки Українського інституту, Посольства України у Франції, Благодійного фонду Dofa Fund та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) на базі Українського культурно-інформаційного центру Посольства України та майданчиків партнерів проєкту Центру Помпиду (Centre Pompidou), Університету Сорбонни (Sorbonne Université), Паризької академії (Académie de Paris), Паризького Міжнародного університету (Internationale Universitaire

de Paris) та ін. було широко представлено у соціальних медіа, зокрема на офіційній сторінці в Facebook та Instagram, а також на каналі YouTube Dofa fund (Українська Весна в Парижі, б.д.). У рамках проєкту було репрезентовано перформанс А. Кахідзян та О. Аканова «The Method of Constructing Political Truth», вистави (А. Кахідзе «Покоління жінок і рослин», «In Progress» від Щербенко Арт Центру, «Листівки з України»), вистави («Під землею і на землі» в постановці харківської студії «AzaNiziMaza»), покази фільмів («Хранительки», режисерка О. Грозовська), концерти та виступи музичних гуртів (GrozovSka Band, концерт О. Морозової), а також лекторії, круглі столи та воркшопи (Українська Весна в Парижі, б.д.).

Одним із цікавих інноваційних аспектів, що розвинулися внаслідок міжнародній культурній релокації представників української культури і мистецтва після 24 лютого 2022 р. є творча інтеркультурна колаборація, що реалізується як у форматі культурної інтеграції, з митцями країни проживання, так і в форматі збереження культурної ідентичності, з митцями з України.

На початку 2023 р. у лондонському театрі Kiln у межах UK/Ukraine Season of Culture за підтримки Dash Arts та Kiln Theatre відбувся показ документального перформансу «Crimea 5AM» – проєкту, присвяченого представницям жіночої спільноти, що виникла внаслідок порушення прав людини відносно кримських татар з 2024 р. Постановку створено за мотивами п'єси Н. Ворожбит і А. Косодій, написаної на основі інтерв'ю та свідчень жінок громадянських активістів корінного народу Кримського півострову, які стали політичними в'язнями навесні 2014 р. унаслідок незаконних дій російських окупаційних сил. Основним наративом є розповіді про життя, дружбу та любовні стосунки, збереження своїх родин в складних умовах за підтримки жіночої спільноти, їх особистісні зміни внаслідок цього досвіду (Документальний перформанс Крим, п'ята ранку, 2023). У постановці взяли участь представники різних країн: українська журналістка та письменниця М. Романенко, письменник, драматург і сценарист, генеральний директор Byline Media, співзасновник Byline Festival і Byline Times П. Джукс, колишня Посол Великобританії у Грузії О. Холл, професійні європейські

актриси (Ч. Айх, К. Каталина, Я. А. Граві, Л. Біба, Л. Алдж, Дж. Барнетт) та актори (К. Бло, В. Елгادی, Х. Єрохам) та ін. («Крим, 5 ранку», б.д.).

У столичному театрі Нідерландів Toneelmakerij (Амстердам) творча колаборація з представниками українського театру розпочалася в квітні 2022 р. у межах форуму Європейська культура. Так, наприклад, вистава «WitnessingU» (в основі сценарію документальні тексти, свідчення жителів Маріуполя і солдатів ЗСУ щодо перебування у місті під час бомбардування та злочинів проти українців, скоєних російськими військовими, адаптовані драматургією Н. Захоженко) створена в співпраці частини колективу запорізького муніципального театру-лабораторії VIE (режисерка Я. Гудзенко та Б. Орлеанова, актриса О. Андрушевська) (Уточкіна, б.д.). Влітку 2023 р. режисерка Я. Гудзенко здійснила постановку вистави-перформансу «Manifest of survivors» (інсценізація Я. Гудзенко та Н. Захоженко за мотивами роману В. Голдінга «Володар мух»), поєднавши в акторському складі професійних виконавців театру «Toneelmakerij», студійців театральної школи AJTS та українських акторів-аматорів (В Амстердамському театрі відбулася вистава про війну за участі українських підлітків, 2023).

Показовим прикладом творчої колаборації українських акторів в умовах міжнародної культурної релокації є діяльність аматорського театру «Theater van Vrienden» («Театр друзів»), заснованого у Амстердамі на базі лабораторії акторської майстерності «Borbat Studio» професійною українською акторкою О. Борбат (художній керівник та головний режисер) (Theater van Vrienden, 2024). У репертуарі комедія «Мина Мазайло» за однойменною п'єсою М. Куліша, казка-мюзикл «Святкові пригоди Чудариків», перформанс «Kunstgalerie» (13-ть різножанрових етюдів, побудованих на основі шедеврів голландських живописців), що йдуть трьома мовами (українська, англійська та голландська). Популяризація української культури реалізується колективом у культурних практиках, зокрема і в межах діяльності театральної студії (навчання відбувається за авторською програмою, розробленою на основі методу Леся Курбаса та Лі Страсберга) та під час проведення українських ярмарків з майстер-класами

та національною їжею, організованих колективом безпосередньо перед виступами. Офіційний сайт колективу розроблено з урахуванням специфіки країни перебування та з розрахунку на українських реципієнтів і сприяє налагодженню комунікацій між акторами і глядачем (Theater van Vrienden, 2024).

Також у Амстердамі базується Об'єднаний український театр *UU Theatre*, однією з помітних культурних подій якого стала постановка «*Take The Rubbish Out, Sasha*» за п'єсою Н. Ворожбит.

Діяльність українських митців в умовах міжнародної культурної релокації є важливим засобом привернення уваги світової спільноти до війни в Україні, свідченням єдності українського народу та чинником посилення національної ідентичності. Кожен культурний продукт, практика та послуга тією чи іншою мірою є рецепцією на події, що відбуваються на території українських земель внаслідок дій країни-агресора.

**Висновки.** Дослідження виявило, що внаслідок міжнародної культурної релокації діяльність представників української культури і мистецтв після початку відкритої фази

російсько-української війни (з 24 лютого 2022 р.) характеризується: виникненням нових форм і форматів культурних практик; активізацією творчої інтеркультурної колаборації з митцями країни проживання та об'єднання українців у нові творчі об'єднання. Виявлено, що інноваційні культурні практики, спричинені міжнародною культурною релокацією, що зумовлена початком активної фази російсько-української війни, безпосередньо пов'язані з цифровізацією галузі культури і мистецтва. У випадку діяльності творчих колективів мова йде про посилення комунікації засобами соціальних мереж та розширення послуг, що пропонуються на офіційних сайтах (зокрема надання доступу до онлайн-перегляду вистав та ін.). Зірки шоу-бізнесу та представники творчої інтелігенції в умовах міжнародної релокації окрім традиційних, пропонують і нові формати культурного продукту, опосередковані соціальними медіа. Основним наративом культурних практик є російсько-українська війна, героїчна відсіч ворогу з боку українського народу, єднання українців заради збереження соборності України, важливість зупинити агресора за сприянням і підтримки світової спільноти та ін.

#### Список використаних джерел:

- Безугла, Р. (2022). Конкурсно-фестивальний рух в Україні в часи російсько-української війни. *Сучасне мистецтво*. № 18. С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.31500/2309-8813.18.2022.269657>
- Булкот, О., Петрієв, Д. (2024). Комплексний алгоритм стратегії міжнародної релокації бізнесу. *Економіка та суспільство*. Вип. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-55>
- В Амстердамському театрі відбулася вистава про війну за участі українських підлітків. (2023). *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3739695-v-amsterdamskomu-teatri-vidbulasa-vistava-pro-vijnu-zaucasti-ukrainskih-pidlitkiv.html> (дата звернення: 13.08.2024).
- Документальний перформанс Крим, п'ята ранку. (2023). URL: <https://ukuaseason.org/ua/event/documentary-performance-crimea-5am/> (дата звернення: 13.08.2023).
- Жигайло, М., Александрова, М. (2024). Стріт-арт Харкова в умовах збройної агресії Російської федерації щодо України. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали міжнародної наукової конференції, 21–22 листопада 2024 р. (Ч. 1, с. 9–11.). Харків : Харківська державна академія культури.
- Журавльова, О., Вінкельман, А. (2022, 13 лютого). Митці закликали світових лідерів запобігти нападу на Україну. *DW*. URL: <https://surl.li/voriot> (дата звернення: 12.01.2025).
- Задворний, С. (2022). Культурна релокація: український досвід. *Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд* : матеріали Всеукраїнського онлайн-семінару, 27-28 травня 2022 р. Тернопіль : Вектор, С. 151–156. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26327/1/Zadvornyi.pdf> (дата звернення: 12.01.2025).
- Запхляк, І., Красняк, О. (2022). Релокація: суть, типи та проблеми. *Вісник Хмельницького національного університету*. № 6, т. 2. С. 257–263. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-43](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-43)
- Комарніцька, О. (2024). Проектна діяльність у сфері української культури: транслявання цінностей сталого розвитку : дис. ... канд. культурології. Київ : Київський національний університет культури і мистецтв, 2024. 255 с.
- «Крим, 5 ранку». (б.д.). *Ukrainian institute*. URL: <https://ui.org.ua/sectors/projects/crimea-5am-documentary-performance/> (дата звернення: 13.08.2023).

Манько, С. (2022). Тенденції розвитку естради у військовий час. *Культура України*. Вип 78. С. 94–99. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.078.12>

Меліхов, В. (2024). Репрезентація культурної пам'яті в сучасній хореографії в Україні під час війни. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали міжнародної наукової конференції, 21–22 листопада 2024 р. (Ч. 1, с. 19–20.). Харків : Харківська державна академія культури.

На Таймс-Сквер у Нью-Йорку відбувся концерт на підтримку України. (2022, 06 червня). *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3500648-na-tajmsskver-u-nujorku-vidbuvsja-koncert-na-pidtrimku-ukraini.html> (дата звернення: 15.01.2025).

Пахарчук, О. (2023). Вектори розвитку вітчизняного шоу-бізнесу в умовах воєнного стану. *Мистецтвознавчі записки*. № 43. С. 225–223. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.43.2023.286865>

Тормахова, А. (2022). Мистецькі практики під час війни: український вимір. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 41. С. 70–74. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.547>

Українська Весна в Парижі. (б.д.). *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/sectors/ukrainian-spring/> (дата звернення: 12.01.2025).

Уточкіна, О. (б.д.). Українські мисткині-біженки. Документальна вистава «Witnessing U» у Амстердамі. *Театраріум*. URL: [https://teatrarium.com/mystkini\\_bidzhenci\\_vystava\\_witnessingu/](https://teatrarium.com/mystkini_bidzhenci_vystava_witnessingu/) (дата звернення: 12.01.2025).

Nastoiashcha, K., Marutian, R., Sobolevska, M. (2024). Sustainability of Cultural Practices in Ukraine During the War: Challenges and Threats. *European Journal of Sustainable Development*. Vol. 13 No. 3. P. 489–503. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2024.v13n3p489>

Theater van Vrienden. URL: [https://theater-van-vrienden.nl/?page\\_id=529](https://theater-van-vrienden.nl/?page_id=529) (date of access: 12.01.2025).

### References:

Bezuhla, R. (2022). Konkursno-festyvalnyi ruh v Ukraini v chasy rosiisko-ukrainskoi viiny [Competition and festival movement in Ukraine during the Russian-Ukrainian war]. *Contemporary art*, 18, 9–18. DOI: <https://doi.org/10.31500/2309-8813.18.2022.269657> [in Ukrainian].

Bulkot, O., Petriiev, D. (2024). Kompleksnyi alhorytm stratehii mizhnarodnoi relokatcii biznesu [Comprehensive algorithm for forming and implementation of the strategy of international business relocation]. *Economy and Society*, 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-55> [in Ukrainian].

V Amsterdamskomu teatri vidbulasia vystava pro viinu za uchasti ukrainskykh pidlitkiv [A performance about the war with the participation of Ukrainian teenagers took place in the Amsterdam Theater]. (2023). *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3739695-v-amsterdamskomu-teatri-vidbulasa-vistava-pro-vijnu-za-uchasti-ukrainskih-pidlitkiv.html> [in Ukrainian].

Dokumentalniyi perfomans Krym, piata ranku [Documentary performance Crimea, five in the morning]. (2023). Retrieved from: <https://ukuaseason.org/ua/event/documentary-performance-crimea-5am/> [in Ukrainian].

Zhyhailo, M., Aleksandrova, M. (2022, February 13). Strit-art Kharkova v umovakh zbroinoi ahresii Rosiiskoi fkeratsii shchodo Ukrainy [Street art of kharkiv in the conditionsof armed aggression of the russian federation against Ukraine]. In *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, 21–22 lystopada 2024 r. [Cultural studies and social communications: innovation strategies of development: Proceedings of the international scientific conference (November 21–22, 2024)] (Vol. 1, pp. 9–11.). Kharkiv: Kharkiv State Academy of Culture [in Ukrainian].

Zhuravlova, O., Vinkelman, A. (2022). Myttsi zaklykaly svitovykh lideriv zapobihty napadu na Ukrainu [Artists called on world leaders to prevent an attack on Ukraine]. *DW*. Retrieved from: <https://surl.li/voriom> [in Ukrainian].

Zadvornyi, S. (2022). Kulturna relokatcii: ukrainskyi dosvid [Cultural relocation: Ukrainian experience]. In *Profesor Yurii Polianskyi: vid plakoriv Podillia do zasnizhenykh And: materialy Vseukrainskoho onlain-seminaru*, 27-28 travnia 2022 r. [Professor Yuriy Polyanskyi: from the plakors of Podillia to the snowy Andes: Materials of the All-Ukrainian online seminar, May 27-28, 2022] (pp. 151–156). Ternopil: Vektor. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26327/1/Zadvornyi.pdf> [in Ukrainian].

Zapukhliak, I., Krasniak, O. (2022). Relokatsiia: sut, typy ta problemy [Relocation: essence, types and problems]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 6(2), 257–263. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-43](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-43) [in Ukrainian].

Komarnitska, O. (2024). Proiektna diialnist u sferi ukrainskoi kultury: transliuvannia tsinnostei staloho rozvytku [Project activity in the field of Ukrainian culture: transmitting the values of sustainable development] PhD in Cultural Studies. Kyiv: Kyiv National University of Culture and Arts. [in Ukrainian].

"Krym, 5 ranku" ["Crimea 5 am"]. (n.d.). Ukrainian institute. Retrieved from: <https://ui.org.ua/sectors/projects/crimea-5am-documentary-performance/> [in Ukrainian].

Manko, S. (2022). Tendentsii rozvytku estrady u viiskovy chas [Development trends of variety art during the war-time]. *Culture of Ukraine*, 78, 94–99. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.078.12> [in Ukrainian].

Melikhov, V. (2024). Reprezentatsiia kulturnoi pamiaty v suchasni khoreohrafi v Ukraini pid chas viiny [Representation of cultural memory in contemporary choreography in ukraine during wartime]. In *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii*, 21–22 lystopada 2024 r. [Cultural studies and social communications: innovation strategies of development: proceedings of the international scientific conference (November 21–22, 2024)] (Vol. 1, pp. 19–20.). Kharkiv: Kharkiv State Academy of Culture [in Ukrainian].

Na Taimsskver u Niu-Yorku vidbuvsia kontsert na pidtrymku Ukrainy [A concert in support of Ukraine was held in Times Square in New York]. (2022, June 06). Ukrinform. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3500648-na-tajmsskver-u-nujorku-vidbuvsia-koncert-na-pidtrimku-ukraini.html> [in Ukrainian].

Pakharchuk, O. (2023). Vektory rozvytku vitchyznianoho shou-biznesu v umovakh voiennoho stanu [Vectors of Development of National Show Business Under Marital Law]. *Notes on art criticism*, 43, 225–223. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.43.2023.286865> [in Ukrainian].

Tormakhova, A. (2022). Mystetski praktyky pid chas viiny: ukrainskyi vymir [Artistic practices during the war: the ukrainian dimension]. *Ukrainian Culture :The Past, Modern, Ways of Development*, 41, 70–74. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.547> [in Ukrainian].

Ukrainska Vesna v Paryzhi [Ukrainian Spring in Paris]. (n.d.). Ukrainskyi instytut. Retrieved from: <https://ui.org.ua/sectors/ukrainian-spring/> [in Ukrainian].

Utochkina, O. (n.d.). Ukrainski mystkyni-bizhenky. Dokumentalna vystava "Witnessing U" u Amsterdami [Ukrainian refugee artists. Documentary performance "Witnessing U" in Amsterdam]. *Teatrarium*. Retrieved from: [https://teatrarium.com/mystkini\\_bidzhenci\\_vystava\\_witnessingu/](https://teatrarium.com/mystkini_bidzhenci_vystava_witnessingu/) [in Ukrainian].

Nastoiashcha, K., Marutian, R., Sobolevska, M. (2024). Sustainability of Cultural Practices in Ukraine During the War: Challenges and Threats. *European Journal of Sustainable Development*, 13(3), 489–503. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2024.v13n3p489> [in English].

Theater van Vrienden. Retrieved from: [https://theater-van-vrienden.nl/?page\\_id=529](https://theater-van-vrienden.nl/?page_id=529) [in English].